

УДК 316.334.2;338.12

І.П. МАКАРЕНКО

СИСТЕМНЕ МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

***Анотація.** У статті здійснено спробу обґрунтування категорії «системне макроекономічне середовище» (СМС) національної економіки як суб'єкта та об'єкта економічних процесів. Обґрунтування подається у форматі позитивної економіки. Поняття СМС полегшує розуміння того, чому для визначення результативності антикризової політики достатньо опису переважно монетарних, фіскальних та валютних інструментів. Їх вплив відбувається у «полі» передаточних трансмісійних та адаптивних механізмів національної економіки, для яких передусім важливо функціонування ринків вищого рівня (фінансового, грошового, валютного), що розглядаються у рамках обмежень макроекономічних моделей і функцій. Внаслідок високої чутливості СМС до змін відсоткових ставок, цін на волатильну і інші групи товарів та до валютного курсу, вплив на зазначене середовище з боку інструментів макроекономічної політики (бюджетно-фінансової, грошово-кредитної і валютної) спричиняє потужну реакцію у всій економічній системі, що не обходить жодного з економічних суб'єктів.*

***Ключові слова:** макроекономіка, макроекономічне моделювання, макроекономічні трансмісії, макроекономічні інструменти, системне макроекономічне середовище, індикатор зрілості, еволюційні процеси.*

Вступ

Традиційно вважається, що національну економіку регулюють два інститути – центральний банк та уряд (міністерство фінансів). Монетарні, фіскальні, валютні інструменти цих інститутів є інструментами реалізації соціально-економічних та політичних функцій держави. Сила впливу цих двох інститутів надзвичайно велика.

Але все чіткіше виявляється дія системного макроекономічного середовища (СМС), регулюючий вплив на економіку якого не менш потужний, ніж дії двох згаданих інститутів. У цьому середовищі відбуваються всі економічні процеси й виникають усі реакції національної економіки, її трансмісії [1, с. 132–136; 2; 3] – і позитивні, і негативні. Реакції системного макроекономічного середовища спричиняються економічними механізмами, функціонування яких залежить від законодавчих і адміністративних дій, правового поля і інститутів як зовнішніх для нього чинників, так і внутрішніх чинників, що сприяють або пригнічують розвиток макроекономічного середовища, роблять його сприятливим або несприятливим для економічної діяльності на макрорівні.

Для успішного макроекономічного регулювання ці реакції важливо постійно досліджувати і враховувати у практичній діяльності.

Серед іншого це потребує введення відповідної наукової категорії, розкритої у системі понять, які характеризують СМС в контексті

макроекономічної теорії для ефективного використання його реакцій (трансмісій) на зовнішні впливи як складного фінансового інструменту цілеспрямованого впливу на інноваційний розвиток економіки та її еволюцію.

1. Актуальність проблеми

Формування сучасного СМС є актуальною проблемою в країнах з ринками, що розвиваються. Їм у край потрібно реформувати застарілу економічну структуру, проте недостатня розвиненість СМС значно ускладнює це завдання, спричиняючи зростання відсоткових ставок та волатильність на валютно-фінансових і товарних ринках. Тому важливо визначити й забезпечити умови успішного розвитку зазначеного середовища.

Для розвинених країн удосконалення СМС також актуальне в контексті зменшення ризиків фінансових криз.

Під час фазових перехідних періодів [4, с. 218, 235], які виникають при зміні парадигм розвитку [5] і супроводжуються формуванням нових технологічних укладів [6], системному макроекономічному середовищу досі немає альтернативи в процесі визначення майбутнього вектора економічного розвитку і для розвинених країн, і для країн, що розвиваються [4, с. 229–231].

Метою цієї статті є обґрунтування наукової категорії «системне макроекономічне середовище». Для цього висвітлені питання: ідентифікації СМС в історичному та в еволюційному контекстах; визначення компонентів системного макроекономічного середовища; обґрунтування індикаторів розвитку і стану зрілості СМС.

2. Аналіз досліджень і публікацій

СМС та його складові вивчаються у складі фундаментальних досліджень з макроекономіки як економічні закони і механізми, а також інструменти макроекономічної політики. Прикладні дослідження складових СМС спрямовані на поліпшення макроекономічних прогнозів, обґрунтування проектів бюджетів і основ монетарної та валютної політик.

Макроекономічні дослідження розпочав Дж. М. Кейнс [7]. Вони стали поштовхом для потужного потоку досліджень і дискусій у складі «Кейнсіанської революції». Математизація теоретичних напрацювань та перша систематизація результатів цього «мейнстріму» була зроблена П. Сауельсоном у «Економікс» [8]. До найзначніших публікацій також належать роботи Дж. Хікса [9] і Р. Маделла [10].

Варто уваги, що в контексті циклічності економічної динаміки роль грошей та ставки відсотка ще до Дж. Кейнса розглядали М. Туган-Барановський [11], К. Віксель [12] та І. Фішер [13], але творцем сучасної монетарної політики з позицій неокласичного підходу став нобелівський лауреат Мілтон Фрідман [14].

Роль валютного курсу як макроекономічного інструменту, розглянута в працях П. Кругмана [15], Р. Манделла [10] та М. Обстфельда [16]. Створення ними моделей рівноваги економіки та валютно-фінансових криз наблизило до трактування валютного курсу як важливого індикатора СМС.

Важливими є дослідження макроекономічних проблем економічного зростання Р. Хародом [4, с. 198], Є. Домаром [4, с. 196], Р. Солоу [4, с. 199].

У 1993 році потік макроекономічних досліджень завершився другою хвилею систематизації результатів – переходом країн світу на обліковий макроекономічний стандарт – Систему національних рахунків (SNA) [4, с. 26–32], затверджений статкомісією ООН і взятий до реалізації майже всіма розвиненими країнами світу та країнами із ринками, що розвиваються. Доопрацьований МВФ, він склав основу сучасної методичної бази платіжного балансу [17; 18].

В Україні вагомий внесок у макроекономічні дослідження мають проф. А. Гальчинський, акад. В. Геєць, проф. Б. Кваснюк, д.е.н. І. Крючкова, проф. С. Кораблін, проф. О. Савченко тощо.

3. Виклад основного матеріалу

Системне макроекономічне середовище визначається нами (рис. 1) як:

– середовище, що формується грошовою, валютною і фінансовою системами та їхніми ринками, а також цінами товарних ринків та ринку праці;

– середовище опосередкованого впливу інструментів макроекономічної політики (монетарних, фінансових, валютних) на суб'єкти господарювання;

– середовище прискорення розвитку економіки шляхом активізації процесів самоорганізації суб'єктів економічних відносин на основі соціального капіталу, відсоткових ставок, наявних доходів і валютних курсів.

«Держава» впливає інструментами макроекономічної (бюджетної і фіскальної) політики: дохідної та видаткової частин державного бюджету, державного боргу (борговими інструментами). «Центральний банк» впливає інструментами монетарної політики: обліковою ставкою, нормою резервування, операціями на відкритому ринку, операціями на валютному ринку тощо. «Системне макроекономічне середовище» сформоване грошми, фінансами інституційних одиниць, валютою як носіями грошових, фінансових та товарних потоків (а також ринками грошей, фінансів, валюти), у яких відсоткові ставки, наявні доходи та валютний курс є підставою для прийняття рішень суб'єктами господарювання, а також – для управління й передачі керівного впливу.

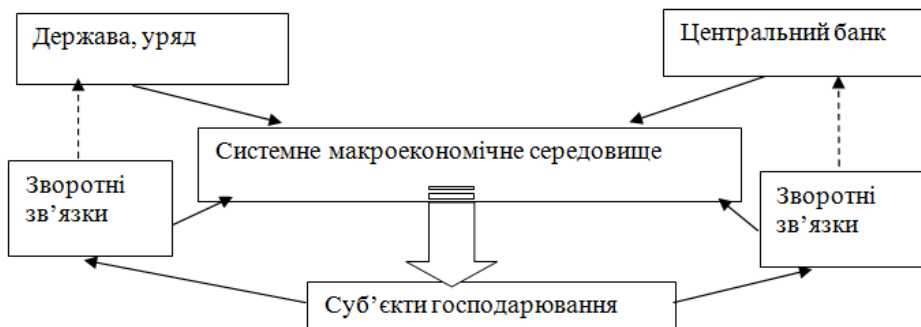

Рисунок 1 – Системне макроекономічне середовище як проміжна передавальна ланка впливу держави та центрального банку на економіку

Відповідно, важливими складовими структури СМС є: носії, ринки носіїв, ціни носіїв. Зворотні зв'язки відбуваються через ринок праці і товарні ринки (відображені показниками безробіття та інфляції), фінансову систему. Недостатність впливу зворотних зв'язків (недостатня розвиненість СМС) має компенсуватися інструментами макроекономічної політики (інструментами центрального банку та уряду).

Формування СМС у складі національних економік було тривалим еволюційним процесом. Його першим результатом стало відокремлення центральних банків, потім фіскальних (бюджетних) органів від «монарших» інститутів, наступним кроком – формування валютно-фінансових інструментів, нарешті – розвиток реального сектора економіки до стану здатності витримувати посилений монетарний тиск та формування ємного ринку праці. На жаль, процеси формування СМС ще недостатньо досліджені.

Уряд та центральний банк, виконуючи свої функції, не можуть не впливати на ринки інструментів, а також на ринки грошей, фінансів та валюти, без зміни відсоткових ставок, доходів та валютного курсу на них. Але ці відсоткові ставки та інші параметри є складовими СМС. Беремо до уваги ті змінні та їх коливання, що не встановлюються законодавчими актами, а є результатом дії економічних механізмів. Розглядаємо ті аспекти їхнього впливу, що стосується ринкових відсоткових ставок, валютних курсів та зміни доходів, які формують умови для прийняття раціональних рішень економічними агентами.

Зазначене середовище є «системним» з огляду на те, що до 2009 р. воно склалося у цілісну самодостатню систему впливу на національну економіку (поки що тільки країн-лідерів), певною мірою мінімізувавши залежність від традиційних макроекономічних інструментів, особливо тих, що використовують центральні банки. В ньому сформувалися та по'єдналися фінансові ринкові структури в систему управління економікою. Їх антикризові та керівні функції досі не стали цілком самодостатніми, але набрали достатньої потужності. Це зробило СМС важливим макроекономічним суб'єктом впливу на процеси самоорганізації зростання та розвитку. В цьому середовищі встановилися системні зворотні зв'язки, хоч їх формування ще не завершилося, індикатором чого є необхідність періодичного втручання держави.

СМС здатне генерувати власні трансмісії між суб'єктами господарювання, тобто не лише передавати «імпульси» від впливу інструментів макроекономічної політики [4, с. 262]. Це виявляється у явищі волатильності певних показників та, відповідно, поліпшення/погіршення фінансових умов, зокрема, внаслідок циклічності економічної динаміки.

В останні роки триває зростання ролі СМС у світовій економічній системі як суб'єкта управління. Воно стало третім суб'єктом управління економічними процесами, але дотепер також виконує функції проміжної ланки між урядами та центральними банками. Це стосується в першу чергу країн-лідерів, якими сьогодні є США, ЄС та Японія.

На нашу думку, розвинене системне макроекономічне середовище характеризується станом, що описується сукупністю показників і характеристик:

– економіка не реагує зростанням інфляції на збільшення грошової пропозиції;

- рівень доходів на душу населення понад \$12,6 тис./рік;
  - грошова пропозиція (M2) перевищує 80% від ВВП;
  - рівень безробіття стійко знаходиться на відмітці менше за 6%;
  - працюють всі класичні інструменти збільшення грошової пропозиції у вільному режимі; грошові, валютні та фінансові ринки розвинені й немає необхідності стримувати кризові процеси рестриктивною політикою;
  - державний борг не перевищує 60%; сукупний борг – 100% від ВВП;
  - річні темпи економічного зростання понад 2,2% ($\pm$);
  - базова інфляція не перевищує значення 2% на рік;
  - державний бюджет становить до 30% від ВВП;
  - дефіцит державного бюджету не перевищує 2% від ВВП;
  - платіжний баланс зводиться до нуля;
  - технологічний баланс зовнішньоекономічних відносин – понад нуль
- [4, с. 24].

Значення цих характеристик в реальних економіках, особливо боргового навантаження навіть у розвинених країнах, часто відрізняється від наведених. Наприклад, державний борг Японії становить 230% від ВВП, сукупний – 400%. Це сигналізує про недосконалість економічних систем, усунення якої є драйвером економічного розвитку.

СМС складається не тільки з грошових та фінансових ринків, воно неможливе без певного стану реального сектора та системних показників, що на нього впливають, зокрема фінансування на рівні понад 2% від ВВП науки, оборони та безпеки тощо.

Становлення СМС стало підсумком тривалої еволюції економічних систем. На нашу думку, його зародки виникли із появою грецьких міст-держав, разом із формуванням грошово-товарного обороту між ними. СМС довгий час існувало у нерозвиненому стані, коли всі функції управління державою (фінансові, квазі-монетарні та квазі-валютні) були в руках єдиного інституту монархії. Лише згодом у ході процесів, започаткованих у XVII ст. Голандською та Англійською буржуазними революціями, розпочався неспинний розвиток СМС, особливо у протестантській частині Європи та Північної Америки, що стартував із делегування монархами монетарної і частини фіскальної функції банкірам і парламентам. У ході цього процесу створювалося нове законодавство, що сприяло відокремленню монетарної, фіскальної та валютної функцій від «монархічних» інститутів. Розвивалася торгівля, підштовхуючи розвиток промислового та фінансового капіталів (відповідно, валютних та фінансових ринків), реформувалася християнська релігія як важливий інститут сприяння накопиченню соціального капіталу взаємної довіри.

У цьому контексті Тридцятирічна війна, що закінчилася мирною Вестфальською угодою і взаємним визнанням протестантських та католицьких країн на основі визначення їх національних суверенітетів, може розглядатися як утворення на теренах християнської культури двох альтернативних, конкурентних інститутів формування СМС. Саме після неї і в континентальній Європі розпочався поступовий процес відокремлення монетарних, фіскальних і валютних інструментів в окремі підсистеми, що створило перші можливості для саморегулювання цих економік. Важливо, що після Вестфальської угоди державна влада перейшла у нову якість, вона стала

головним двигуном усього суспільного життя країни, а ведення міжнародної політики від імені нації стало виключною її прерогативою.

Найшвидшими темпами зміни у СМС відбувалися протягом останніх 300 років. Велику роль у цьому процесі зіграли:

- реформація християнства і розвиток соціального капіталу, а також економічних інститутів на цій основі – формування соціальної системи довіри, що запустило процеси самоорганізації економіки;
- зростання кругообігу товарів і капіталів, розвиток торгівлі, як передумови для утворення та розвитку ринку капіталів;
- створення на основі соціальної системи довіри фінансових інструментів (1100-1304 рр.), без яких неможливі тривалі інвестиційні та інноваційні процеси, тобто сучасної банківської системи (1304-1640 рр., 1694-1991 рр.);
- формування сучасної фінансової та податкової систем (1800-1991 рр.);
- формування сучасної валютно-фінансової системи: Золотого стандарту – Бреттон-Вудської системи – Ямайської системи (1792-1947-1976 рр.).

Наведений перелік не є вичерпним, але він відобразив основні тенденції зазначеного еволюційного процесу.

Швидкість формування СМС в різних країнах була не однаковою. Відбувався конкурентний процес, в якому країни-лідери змінювали одна одну. Певні країни були ініціаторами початку ключових процесів, що потім поширювався іншими країнами. Певні країни були ініціаторами гальмування розвитку. Тобто процес відбувався нелінійно, поштовхами, іноді відкочуючись назад. І в наш час не всі країни завершили еволюційне формування СМС. Лише у двох-трьох країнах воно наближається до стадії зрілості (США, Японія, ЄС).

Країни, які першими завершили створення зрілого системного макроекономічного середовища у 2008 р., стали економічними лідерами світу. Це, на нашу думку, є дороговказом для економік усіх країн щодо необхідності формування СМС. У певному сенсі ключем до сучасного світового лідерства є саме побудова СМС.

Активна стадія формування СМС тривала приблизно 300 (+40) років. У цей час в реальному та фінансовому секторах економіки сформувалися нові підсистеми, необхідні для досягнення СМС стадії зрілості. Відбувалися три взаємопов'язані еволюційні процеси.

1) Пусковим імпульсом створення фінансової системи стало створення центрального банку сучасного типу у Великобританії в 1691-1694 рр. Другим – перехід Банку Великобританії на Золотий стандарт у 1794 році та його інституціоналізація розвинутими країнами Європи у 1816-1836 рр. (Японією – в 1871 р., Російською імперією – у 1895-1897 рр.). Третім – відміна Золотого стандарту (1938 р.) і створення Бреттон-Вудської (1947 р.) та Ямайської (1972 р.) валютних систем. Четвертим – завершення процесу створення центральних банків нового типу (в країнах колишнього СРСР у 1991 р.) [4, с. 288]. Результатом цього еволюційного процесу було формування валютно-фінансового ядра СМС, що дозволяє відсотковим ставкам та валютним курсам включитися у процеси саморегулювання економічних систем.

2) Формування технологічних укладів в рамках британської та американської (1808-1847 рр.), дещо пізніше – континентальних європейських (1850-1926-2009 рр.) та азійських економік (1860-1914-1945-1996-2009 рр.) [6; 11].

Цей еволюційний процес сформував інноваційне ядро реального сектора СМС, яке дає змогу придушити інфляційні процеси надвисокою пропозицією товарів та послуг, що забезпечило реалізацію потенціала самоорганізації ринкових ставок та валютних курсів.

3) Еволюційне поєднання окремих складових СМС певної країни у єдину цілісну систему: грошової, фінансової, валютної систем, а також відповідних ним технологічних укладів. Цей процес тривав приблизно 200 років та інтегрував результати чотирьох промислових революцій (1792-1991 рр.) з еволюцією грошової та фінансової систем. Тоді відбулося відділення монетарної та фіскальної функцій від «монархічних» інститутів та поєднання їх у самоорганізовану системну цілісність СМС.

Політекономічний зміст зазначених процесів полягає у: переході від «монархічних» форм правління до демократичних («макроекономічних»); посиленні впливу реального сектора на розвиток валютно-фінансових та макроекономічних систем; витісненні з історичної арени «монархічних» інститутів.

Заключна фаза формування СМС тривала майже 200 років (рис. 2).

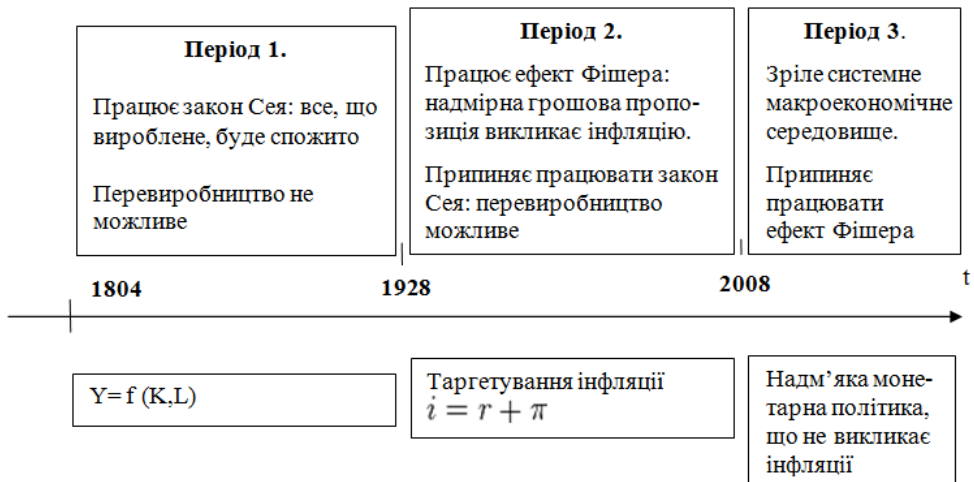

Рисунок 2 – Періоди еволюційного формування системного макроекономічного середовища

Як індикатори динаміки формування СМС на заключних етапах його еволюційного розвитку, на нашу думку, можуть бути використані періоди дії закону Сея [18] та ефекту Фішера [4, с. 104; 13]. Оскільки саме вони відображають зміни системних характеристик стану розвитку СМС та відповідних ним базових умов для виникнення певних політичних інститутів (монархічних/демократичних).

Перший період (1691-1804-1928 рр.) доцільно умовно поділити на два півперіоди – 1804-1859 рр. та 1860-1928 рр., що відрізняються за якісними характеристиками. У першому сформувалися основи для індустріалізації, «текстильний» технологічний уклад, нові інструменти суспільного інвестування (особливо в США), що підготувало економіки до розвитку важкої індустрії, нової інфраструктури. Завершився він кризами,

громадянськими війнами, світовими збройними конфліктами (Кримська війна). Моделлю економічної ситуації цього періоду є класична виробнича функція $Y = f(K, L)$ [4, с. 157].

У першому півперіоді в розпалі була перша промислова революція, головним еволюційним результатом якої стало нарощування виробництва. Про фінансові системи саморегулювання розвитку виробництва тоді ще не йшлося, але на міжнародному рівні такі механізми вже виникли через комплекс умов, що супроводжували Золотий стандарт. Цей стандарт оптимізував внутрішній і зовнішній товаро-фінансовий обіг, заклав основу платіжного балансу як інструменту самоуправління фінансовими потоками та прискорив міжнародну торгівлю. Тоді ж відбулося взаємне прискорення економік Великої Британії та США.

У другий півперіод сталися потужний поштовх індустріалізації та взаємне прискорення економік Західної Європи та США. Наприкінці цього періоду економіка США виходить у світові лідери. У цьому півперіоді завершилася перша промислова революція та формувалася нова інфраструктура. Зростання обороту потоків товарів і капіталів дало можливість здійснити проекти величезного масштабу, в першу чергу, залізниці та відповідні ним ресурсні уклади (виробництво чорних металів, нафтохімія). На інвестиційні процеси в реальній економіці починає активно впливати фінансовий, зокрема фондовий ринок, особливо яскраво на прикладі США (до цього фінансовий ринок активно впливав на торгівлю). Тут потужно виявилось значення СМС для досягнення технологічного лідерства.

Результатами першого періоду були:

- зростання виробничо-технологічної бази (перша промислова революція, 1804-1928 рр.);
- періодичні промислові та валютно-фінансові кризи (1804-1928 рр.);
- соціальні та військові конфлікти міжнародного масштабу;
- функціонування Золотого стандарту (1816-1936 рр.).

Не без впливу Золотого стандарту послідовно сформувалися два технологічні уклади, що забезпечили матеріальну базу для економічного зростання і прискорення радикальних інновацій, потужні транспортна інфраструктура, енергетика та ресурсна база (зокрема чорна і кольорова металургія, університети дослідницького типу), фінансова інфраструктура.

Цей період завершився накопиченням виробничого потенціалу та потужною кризою перевиробництва – Великою депресією (1928 р.). Але він все ще відзначався недостатнім розвитком продуктивних сил, виробничих потужностей, слабкою товарною пропозицією, коли діє закон Сея (все, що вироблено, буде спожито [18]).

Головним його підсумком стало створення потужного виробничого потенціалу, достатнього для появи ефекту перевиробництва в певних макрорегіонах, без якого системне макроекономічне середовище було б неможливим. Високий рівень розвитку промисловості створив надійний фундамент для побудови «верхніх поверхів» економіки, тобто фінансових ринків як основи СМС.

Виникнення ефекту перевиробництва і вичерпання можливостей для моделювання економіки класичною виробничою функцією, завершення дії закону Сея сформувало нові виклики й необхідність створення нової методології, що отримала назву макроекономічної. Її становлення та

опанування (так звана «Кейнсіанська революція») тривали приблизно 40 років. В нових умовах науково-методологічний апарат класичної економічної теорії став невідповідним новим викликам та вимогам часу. Зросла роль держави та валютно-фінансових методів в управлінні національною економікою, що вимагало перегляду економічної політики.

Другий період (1928-2008 рр.) є часом другої промислової революції. Виробництво в країнах, що забезпечили в першому періоді створення «першого поверху» системного макроекономічного середовища, стало спроможним забезпечити весь попит: все, що вироблено, може бути спожите. Припинив діяти закон Сея. Але на початку періоду ще давалися взнаки недостатній розвиток грошової, фінансової та валютної систем.

Перша половина періоду (1928-1945 рр.) відзначилася потужним зростанням ролі держави у: збалансуванні внутрішнього попиту; стимулюванні масштабних інновацій; посиленні попиту на продукцію науки; зростанні військових конфліктів; поширенні кейнсіанства та економік з сильним державним впливом.

Друга половина періоду (1946-1991 рр.) характеризувалася потужним зростанням ролі центральних банків. Виникла проблема «зачарованого кола». Монетарне стимулювання економіки збільшувало інфляцію (ефект Фішера). А боротьба з інфляцією викликала зростання відсоткових ставок, зниження ділової активності й інвестицій та зростання на цій основі безробіття.

Тому друга половина періоду супроводжувалася:

- пошуком оптимальних монетарних правил для поєднання боротьби з інфляцією і безробіттям із одночасним стимулюванням інвестицій;
- зростанням ролі центральних банків та фінансових центрів світу;
- крахом і розпадом економічних систем, що стримували розвиток сучасної банківської системи, створенням на їх місці нових, із центральними банками сучасного типу та сучасними банківськими системами;
- стрімким зростанням економічних систем, що використовували потужну й агресивну монетарну політику (Японія, Китай);
- переходом країн на плаваючі валютні курси.

Наслідками цього періоду стали:

- зниження відсоткових ставок та зростання доходів, що стимулювало інвестиційну та інноваційну активність;
- прискорена спеціалізація макрорегіонів;
- зростання транснаціональних корпорацій;
- зростання попиту на інновації;
- зростання продуктивності економічних систем;
- поява нових видів зв'язку, комунікацій, інформаційних технологій;
- зростання цін на ресурси внаслідок збільшення попиту на них.

В результаті відбулося зростання ролі СМС в управлінні економікою. СМС увійшли у фазу зрілості, що прискорило розвиток економік на основі інновацій. На цьому тлі відбулося зменшення ефективності впливу держави і центрального банку на розвиток економіки. Водночас у здійсненні антикризової політики їх роль залишається безальтернативною.

Моделлю для умовного опису ситуації цього періоду є основна тотожність національних рахунків, а також макроекономічні моделі та функції кожного інституційного сектора економіки, фінансові моделі, наприклад, ефекту

Фішера. Настав час, коли реакції системного макроекономічного середовища (трансмисії) стали доступними для вивчення і систематизації [4].

Кінець періоду відзначився:

- створенням зрілого системного макроекономічного середовища;
- завершенням формування монетарних, фіскальних та валютних його складових («другого поверху» СМС);
- системним поєднанням виробничого («першого поверху»), валютно-фінансового («другого поверху») та наукового потенціалів в єдину систему управління саморозвитком, що й структурувало макроекономічне середовище.

У країнах-лідерах, які досягли цього рівня, відбулося пригнічення ділової активності через насиченість економіки капіталом, товарами і послугами (внаслідок чого ті втратили здатність реагувати навіть на посилене зростання грошової пропозиції). Це стало результатом:

- високої інвестиційної активності малого, середнього та крупного бізнесу у попередні періоди (завдяки низьким відсотковим ставкам, великій грошовій пропозиції та, головне, – зростаючій товарній пропозиції інноваційних товарів, спричиненій високою інвестиційною активністю у реальному секторі економіки);
- високої інноваційної активності у широкому спектрі діяльності та зростаючого попиту на наукові результати і креативність;
- зростання цін на традиційні ресурси.

Настав час для переходу на нову парадигму економічного розвитку і нових випробувань, які мають відбутися по закінченні третього періоду.

Третій період (почався із світовою кризою 2008-2009 рр.)

Ефект Фішера припинив діяти. Зростання грошової пропозиції не викликає ні інфляції, ні суттєвого прискорення економічного зростання. Економічна система досягає максимальних значень обсягу ВВП. Монетизація економіки також досягає максимальних значень. Економічна динаміка не відрізняється різкими коливаннями.

Системне макроекономічне середовище набуває рис найефективнішого суб'єкта управління інноваційним розвитком через реалізацію функцій:

- визначення векторів інноваційного розвитку та напрямів використання результатів наукових досліджень, зростання самоорганізації в економіці;
- формування напрямів і способів забезпечення збалансованого розвитку економіки в майбутньому;
- формування викликів для монетарної та фіскальної політики держави.

Стає очевидним те, що соціально-економічні умови, комфортні для розвитку СМС, вигідні для всіх суб'єктів економічної діяльності. Згладжуються економічні, соціальні і політичні протиріччя. Національна економіка, що досягла цього рівня розвитку, стає привабливою для всіх нерезидентів.

Значення категорії СМС. Поняття СМС важливе для ілюстрації механізму реалізації взаємних впливів підсистем національної економіки та її реакції на дію інструментів макроекономічної політики. Дослідження таких реакцій дає можливість встановити причини прискореного економічного зростання і розвитку одних економік та гальмування інших. Одним із головних фундаментальних чинників цього є сформованість та ступінь зрілості СМС, яке ми тут розглядаємо в якості головного прискорювача інноваційних та

інвестиційних процесів, що потребують прискореного поглинання результатів наукової діяльності. Це прискорення виникає за рахунок сприяння активності малого та середнього бізнесу, активізації самоорганізаційних процесів в економіці.

В рамках нормативної економіки увага акцентується на системності середовища функціонування національної економіки. Воно описується макроекономічними моделями, головним чином, грошової та фінансової системи національної економіки. Цим визнається, що головну роль в системному макроекономічному середовищі відіграють грошовий, фінансовий та валютний ринки, а також інструменти управління ними – бюджетно-фінансова, грошово-кредитна, валютна та зовнішньоекономічна політики. Тобто поняття СМС включає основні макроекономічні категорії, аргументи та фундаментальні функції. У складі СМС не розглядаються інституційно-правові і регуляторні, культурні та політичні особливості розвитку конкретної країни, вони вважаються екзогенними чинниками.

Саме через системне середовище національної економіки: отримують конкурентні переваги або пригнічення ділової активності; захищаються від зовнішньоекономічної експансії або уражаються нею та експансією зовнішніх інновацій; отримують допомогу під час криз. Уражене кризою або зовнішньоекономічною агресією інфіковане СМС здатне «інфікувати» фінанси навіть у благополучних фірм. Врахування цього важливо з огляду на те, що саме в межах конкретного СМС здійснюються всі без виключення трансакції.

Через високу чутливість СМС до змін відсоткових ставок, цін на волатильну й інші групи товарів, до валютного курсу, вплив на зазначене середовище з боку інструментів макроекономічної політики (бюджетно-фінансової, грошово-кредитної і валютної) викликає потужну реакцію у всій економічній системі, що поширюється на всі без виключення економічні суб'єкти.

Висновки

1. Категорія «системне макроекономічне середовище» національної економіки (СМС) має полегшити формування заходів антикризової політики та політики економічного розвитку з використанням переважно монетарних, фіскальних та валютних інструментів.

2. Вплив зазначених інструментів відбувається у «полі» передаточних трансмісійних та адаптивних механізмів національної економіки, для яких важливо передусім функціонування ринків вищого рівня (фінансового, грошового, валютного), що розглядаються у рамках обмежень макроекономічних моделей і функцій.

3. Обґрунтування категорії системного макроекономічного середовища тут подано у контексті позитивної економіки. Його розгляд у форматі нормативної економіки та рекомендацій для політиків значною мірою здійснений нами у попередніх публікаціях [1; 4].

4. Поняття системного макроекономічного середовища особливо корисно для визначення стратегічних цілей розвитку країн з ринками, що розвиваються. Оскільки за певних умов, характерних для цих країн, саме

удосконалення СМС може стати самодостатнім фактором розвитку їх економічних систем.

5. Математичне моделювання СМС відкриває нові можливості для створення програмно-апаратних комплексів прогнозування економічної динаміки, призначених для оптимізації процесів управління національними економіками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сценарно-поетапна модель валютно-фінансових криз: системи індикаторів: Монографія / І.П. Макаренко, В.С. Найдюнов, О.Г. Рогожин, Я.В. Петраков. – К.: ПП «НВЦ «Профі», 2014. – 184 с.
2. Унковська Т.Є. Трансмійний механізм монетарної політики в контексті економічного зростання // Економіка і прогнозування. – 2004. – №2. – С. 89–100.
3. Міщенко В.І. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в умовах кризи / В.І. Міщенко, А.В. Сомик, Р.С. Лисенко / Науково-аналітичні матеріали. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2010. – Вип. 16. – 96 с.
4. Макаренко І.П. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем / Макаренко І.П. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 320 с.
5. Кун Т. Структура наукових революцій. М.: Мысль, 1977.
6. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития. М.: Наука, 1990. – 232 с.
7. Кейнс, Дж. Избранные произведения. – М., 1993. – С. 224–518.
8. Samuelson P. Economics: An Introductory Analysis, 1948; Самуэльсон П. Экономика. – М.: НПО «АЛГОН» ВНИИСИ. – 1992, т.1. – 333 с.; Самуэльсон П. Экономика. – М.: НПО «АЛГОН» ВНИИСИ. – 1992, т.2. – 416 с.
9. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал. – М.: 1980. – 488 с. ; Блауг М. Хикс, Джон Р. // 100 великих экономистов после Кейнса = Great Economists since Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. – СПб.: Экономикс, 2009. – С. 345-349. – 384 с. – (Библиотека «Экономической школы», вып. 42).
10. Mundell, R. Monetary Theory: Interest, Inflation and Growth in the World Economy, 1971.
11. Туган-Барановский М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов / М.И. Туган-Барановский. – М. : Наука, РОССПЭН, 1997. – 574 с.
12. Wicksell, K. Interest and Prices, – Ludwig von Mises Institute, 2007; Wicksell K. Value, Capital and Rent, – Ludwig von Mises Institute, 2007; Wicksell K. Lectures on Political Economy, and v.2, Ludwig von Mises Institute, 2007.
13. Блауг, М. Теория процента Фишера // Экономическая мысль в ретроспективе = Economic Theory in Retrospect. – М.: Дело, 1994. – С. 488-499. – XVII, 627 с.; Блауг М. Фишер, Ирвинг // 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. – СПб.: Экономикс, 2008. – С. 317-322. – 352 с. – (Библиотека «Экономической школы», вып. 42).
14. Friedman, M. The Role of Monetary Policy. 1967.
15. Krugman, P. A Model of Balance of Payments Crises / Paul Krugman // Journal of Money, Credit and Banking. – 1979. – Vol.11. № 3. – pp. 311–325.
16. Obstfeld, M. Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features / Maurice Obstfeld // NBER Research Paper Series. – 1995. – № 5285. – 19 p.; Obstfeld, M. Monetary and Fiscal Remedies for Deflation / Maurice Obstfeld, Alan J. Auerbach // NBER

Research Paper Series. – 2004. – № 10290. – 11 p.; Obstfeld, M. Peso Problems, Bubbles, and Risk in the Empirical Assessment of Exchange Rate Behavior / Maurice Obstfeld // NBER Research Paper Series. – 1987. – № 2203. – 23 p.; Obstfeld, M. The Mirage of Fixed Exchange Rates / Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff // NBER Research Paper Series. – 1995. – № 5191. – 35 p.

17. Руководство по платежному балансу и международной инвестиционной позиции (6 изд.), Вашингтон, округ Колумбия, МВФ. 2012. Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/bop/2007/bopman6r.pdf>; Методологічний коментар до платіжного балансу // Національний банк України. Режим доступа: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19138166>

18. Блауг, М. Закон рынков Сэя // Экономическая мысль в ретроспективе = Economic Theory in Retrospect. – М.: Дело, 1994. – С. 136-150. – XVII, 627 с.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2016